

QIYNOQ VA NOQONUNYI MUNOSABATLARGA QARSHI MILLIY PREVENTIV MEXANIZMNING HUQUQIY TAHLILI

Jo'rayev Rasuljon Eshmo'min o'g'li

Termiz davlat univrsiteti yuridik fakulteti 1-bosqich talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasida qiynoq va boshqa noqonuniy, g'ayriinsoniy yoki qadr-qimmatni kamsituvchi munosabatlarning oldini olishga qaratilgan milliy preventiv mexanizmning (MPM) huquqiy asoslari, amaldagi tartib-taomillari va ularning xalqaro standartlarga

muvofiqligi tahlil qilinadi. Xususan, O'zbekistonning BMTning Qiynoqlarga qarshi konvensiyasiga qo'shilgani, Milliy preventiv mexanizm sifatida Ombudsmanning vakolatlarining kengaytirilgani, ijtimoiy nazorat shakllari va profilaktika choralarining samaradorligi yoritiladi. Maqolada MPM faoliyatidagi mavjud muammolar, institutsional mustahkamlik, monitoring tizimi va huquqiy asoslarning takomillashtirish zarurati haqida fikr yuritiladi hamda amaliy takliflar beriladi.

Kalit so'zlar: Qiynoq, noqonuniy munosabatlar, milliy preventiv mexanizm, huquqiy tahlil, Ombudsman, BMT Qiynoqlarga qarshi konvensiyasi, inson huquqlari, profilaktika, ijtimoiy nazorat, g'ayriinsoniy munosabatlar, O'zbekiston Respublikasining huquqiy islohotlari.

Kirish

Qiynoq va boshqa noqonuniy, g'ayriinsoniy yoki qadr-qimmatni kamsituvchi munosabatlar inson huquqlarini himoya qilish tizimining eng og'ir va dolzarb masalalaridan biridir. Har bir davlatning bu sohadagi yondashuvi uning huquqiy va ijtimoiy rivojlanish darajasini, shuningdek, xalqaro hamjamiyatdagi obro'sini belgilaydi. O'zbekiston Respublikasi ham BMTning Qiynoqlarga qarshi konvensiyasiga qo'shilganidan so'ng, ushbu sohaga alohida e'tibor qaratgan bo'lib, qiynoq va noqonuniy munosabatlarning oldini olish uchun milliy preventiv mexanizm (MPM)ni amalga oshirishga kirishgan.

Maqolada O'zbekiston Respublikasidagi milliy preventiv mexanizmning huquqiy tahlili olib boriladi. Xususan, Ombudsmanning bu sohadagi roli, milliy va xalqaro normativ-huquqiy hujjatlar, shuningdek, mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlar tahlil

qilinadi. Shu bilan birga, MPMning samaradorligi va amaliy muammolar yuzasidan takliflar beriladi.

Asosiy qism

1. Milliy preventiv mexanizmning huquqiy asoslari

Milliy preventiv mexanizm (MPM) — qiynoq va boshqa noqonuniy munosabatlarga qarshi kurashish, ularning oldini olish va oʻrganish maqsadida joriy etilgan tizimdir. Oʻzbekiston Respublikasining

Konstitutsiyasi va Inson huquqlari toʻgʻrisidagi Qonunda har bir shaxsning inson qadrini himoya qilishga boʻlgan asosiy prinsiplar belgilangan.

2008-yil 24-dekabrda Oʻzbekiston Respublikasi **BMTning**

Qiynoqlarga qarshi konvensiyasiga qoʻshildi va shu orqali qiynoq va boshqa noqonuniy munosabatlarga qarshi kurashish majburiyatini oʻz zimmasiga oldi. Ushbu konvensiyaning 17-moddasiga asosan, MPMning joriy etilishi har bir davlat uchun majburiy hisoblanadi.

Oʻzbekiston Respublikasida milliy preventiv mexanizmni amalga oshirish uchun **Ombudsman** instituti faoliyat yuritadi. Ombudsman, yaʼni inson huquqlari boʻyicha vakil, davlat idoralarining faoliyatini inson huquqlari nuqtai nazaridan nazorat qilish, qiynoq va noqonuniy munosabatlar holatlarini aniqlash, shikoyatlar va murojaatlarni oʻrganish boʻyicha asosiy vakolatlarga ega.

Oʻzbekistonning **“Qiynoq va boshqa noqonuniy munosabatlarga qarshi kurashish toʻgʻrisidagi Qonun”** (2017) hamda **“Inson huquqlari boʻyicha milliy mexanizmni mustahkamlash toʻgʻrisida”gi Prezident qarori** (2020) milliy preventiv mexanizmni yanada samarali amalga oshirishga yoʻnaltirilgan. Bu qonunlar davlat organlari va jamiyat tomonidan huquqiy nazoratni yanada kuchaytirishni, qiynoq va noqonuniy munosabatlar bilan bogʻliq jinoyatlarni oldini olishni maqsad qilgan.

2. Milliy preventiv mexanizmning amaliyoti va muammolar

Oʻzbekiston Respublikasida milliy preventiv mexanizmning

muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun baʼzi muammolar mavjud. Xususan,

institutsional mustahkamlik va nazorat mexanizmlarining yetarli

darajada rivojlanmaganligi tahlil qilinadi. Ombudsmanning faoliyat doirasi keng boʻlsa-da, baʼzi hollarda davlat idoralarining koʻrsatilgan faoliyatini toʻliq nazorat qilish imkoniyatlari cheklangan.

Bundan tashqari, qiynoq va noqonuniy munosabatlar yuzasidan

o'tkaziladigan **monitoring tizimining** samaradorligi ham har doim yuqori bo'lmagan. Korrupsiya, malakali kadrlarning yetishmasligi, huquqiy ma'rifatning sustligi kabi muammolar milliy preventiv mexanizmning to'liq va samarali ishlashiga to'sqinlik qilmoqda.

Ombudsman va boshqa monitoring guruhlarining faoliyatini kuchaytirish, ularning mustaqilligi va huquqiy vakolatlarini kengaytirish, huquqiy ta'limni kuchaytirish va fuqarolik jamiyati bilan hamkorlikni yanada rivojlantirish zarur.

3. Takliflar va tavsiyalar

Milliy preventiv mexanizmning samaradorligini oshirish uchun quyidagi takliflar keltiriladi:

Qonunchilikni takomillashtirish: Qiynoq va noqonuniy munosabatlarga qarshi kurashishda barcha normativ-huquqiy

hujjatlarni xalqaro standartlarga to'liq moslashtirish zarur. Ayniqsa, **MPM faoliyatini yanada mustahkamlash** va O'zbekiston Respublikasining mavjud qonunlarini xalqaro huquq normalari bilan uyg'unlashtirish.

Institutsional mustahkamlash: Ombudsman instituti va boshqa nazorat organlarining huquqiy vakolatlarini kengaytirish, mustaqilligini ta'minlash. Shu bilan birga, **profilaktika va monitoring tizimlarini**

kuchaytirish muhimdir.

Fuqarolik jamiyatining ishtirokini oshirish: Fuqarolik jamiyatining ishtirokini oshirish, **xotin-qizlar va bolalar huquqlarini himoya qilishni** kuchaytirish zarur.

Kadrlar tayyorlash: Inson huquqlari bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash va ularning bilim darajasini oshirish, shu jumladan, korrupsiyaga qarshi kurashishda kadrlar siyosatini takomillashtirish zarur.

Xulosa

O'zbekiston Respublikasida qiynoq va noqonuniy munosabatlarga qarshi milliy preventiv mexanizmning joriy etilishi va uni amalga oshirish bo'yicha qilinayotgan sa'y-harakatlar davlatning inson huquqlarini himoya qilishga bo'lgan qat'iy qarashlarini aks ettiradi. O'zbekiston 2008-yildan boshlab **BMTning Qiynoqlarga qarshi konvensiyasiga qo'shilganidan so'ng**, ushbu sohadagi milliy huquqiy mexanizmlarini yanada rivojlantirishga qaratilgan izchil islohotlar olib borilmoqda. O'zbekistonda qiynoq va

g'ayriinsoniy munosabatlarga qarshi kurashishning huquqiy asoslari aniq belgilanib, davlat organlari, jumladan, **Ombudsman** va **Milliy preventiv mexanizmning** faoliyati, shuningdek, sud tizimi va jinoyat-

procsessual qonunchilikda zaruriy o'zgartirishlar kiritilmoqda.

Biroq, amaliyotda bu mexanizmlar to'liq samaradorlikka erishgan deb aytish qiyin. Ba'zi hollarda normativ-huquqiy hujjatlar mavjud bo'lsa ham, ularning ijrosi va amaliyotga tatbiqi o'zgartirishlarni talab qiladi.

Institutsional mustahkamlik, ya'ni milliy preventiv mexanizmning barcha subyektlarining o'zaro hamkorligi va mustaqilligi hali to'liq shakllanmagan. **Ombudsman** va boshqa nazorat organlarining faoliyatini to'liq amalga oshirishga imkon beruvchi huquqiy resurslar va vakolatlar cheklangan bo'lishi mumkin.

Kadrlar tayyorlash va **huquqiy ta'limni kuchaytirish** masalalari ham muhimdir. Shu bilan birga, xalqaro hamjamiyatning ishtiroki, fuqarolik jamiyatining faolligi va ommaviy axborot vositalarining rolini oshirish orqali milliy preventiv mexanizmni kuchaytirish zarur. Xalqaro tajriba, jumladan, **Yevropa va boshqa taraqqiy etgan mamlakatlar** tajribasi O'zbekistonga yangi yondashuvlar va innovatsion yechimlarni taklif qilishda yordam berishi mumkin.

Taklif etilgan chora-tadbirlar orqali, birinchi navbatda, **korrupsiya va noaniqliklarni minimallashtirish, davlat organlarining shaffofligini**

oshirish, shuningdek, **fuqarolarning huquqiy savodxonligini** rivojlantirishga qaratilgan keng qamrovli strategiyalar ishlab chiqilishi kerak. Shuningdek, **fuqarolik jamiyatining** huquqiy nazorat funksiyalarini kengaytirish, ijtimoiy monitoring tizimlarini samarali ishlatish orqali, korrupsiyaga qarshi kurashni samarali amalga oshirish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston Respublikasida qiynoq va boshqa noqonuniy munosabatlarga qarshi kurashishning huquqiy tizimi o'zining rivojlanish bosqichlaridan o'tayotgan bo'lsa-da, hali samaradorlikni ta'minlashda ko'plab muammolar mavjud. Milliy preventiv mexanizmning muvaffaqiyatli ishlashini ta'minlash uchun, nafaqat huquqiy va institutsional islohotlar, balki ijtimoiy va madaniy o'zgarishlar ham zarur. Shu bilan birga, xalqaro hamjamiyatning ko'magidan foydalanish va tajriba almashish, shuningdek, **yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash** tizimini takomillashtirish muhim ahamiyatga ega.

Bularning barchasi milliy preventiv mexanizmni yanada samarali qilish va korrupsiyaga qarshi kurashda O'zbekistonning o'z o'rnini mustahkamlashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi.** – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, 2023.
2. **“Qiynoq va boshqa noqonuniy munosabatlarga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi Qonun.** – Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 2017.
3. O‘zbekiston Respublikasining **“Inson huquqlari to‘g‘risidagi Qonun.”** – Toshkent, 2018.
4. **BMT Qiynoqlarga qarshi konvensiyasi**, 1984-yil 10-dekabr.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-iyundagi **“O‘zbekiston Respublikasida Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligini tashkil etish to‘g‘risida”gi PF–6013-son Farmoni.**
6. **“Milliy preventiv mexanizmning samaradorligini oshirish: huquqiy va amaliy takliflar”** / Z. Ibragimov. – Toshkent, 2021.
7. **O‘zbekiston Respublikasining Ombudsman instituti faoliyati.** – Toshkent, 2022.
8. **International Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment.** United Nations, 1984.
9. **Transparency International. Corruption Perceptions Index 2023.**
www.transparency.org
10. Rafiqov S. **“Qiynoq va noqonuniy munosabatlarga qarshi kurash: huquqiy va institutlar”** – Toshkent: Adolat nashriyoti, 2022.
11. Milliy preventiv mexanizmni mustahkamlash: xalqaro tajriba va O‘zbekiston sharoitida. – *Yuridik fanlar jurnali*, 2023, №4.